

Samen preken rond Advent en Kerst

Verlos ons zondaren

4e Advent: Jesaja 63: 7-19, Matteus 1:18-25

door ds. Andries Zoutendijk

[1] Inventio: eerste oriëntatie

De combinatie van Matteüs 1 en Jesaja 63 vond ik niet voor de hand liggend, maar omdat in de Schrift elke tekst met de andere spreekt, ben ik er toch met verwachting aan begonnen. Een preek hierover vraagt veel van voorganger en hoorders.

Anders dan bij de vorige preekschets waarin de verlossing van vijanden aan de orde was, een onderbelicht thema, gaat het in deze laatste adventsschets over een maar al te bekend onderwerp: de bevrijding van onze zonden of, zoals oorspronkelijk werd aangekondigd, verlos ons zondaren.

De vraag uit de vorige schets, of wij vijanden hebben, hoeft hier niet gesteld te worden. Wij hebben zonden en iedereen weet dat. Binnen de gemeente zijn ze een vertrouwd gegeven, vooral als ze collectief en in algemene termen klinken. En als het gaat om de bevrijding geeft een kind als vanzelf het goed antwoord: Jezus is voor onze zonden gestorven. Niemand vindt dat vreemd maar mensen blijven geen kinderen en als voorganger zou je meer vervreemding willen en menige hoorder ook.

Een collega schrijft dat hij het z-woord in de preek probeert te vermijden en zoekt naar alternatieven die hetzelfde uitdrukken maar door hun nieuwheid de hoorder kunnen raken. Mijn eerste gedachte is: wat gebeurt er als je het woord zonde gewoon weglaat? Als je zegt 'Jezus gaf zijn leven voor mij', dan klinkt dat brutaal en minder vertrouwd. Dan ga je je afvragen: hoezo dat? Wat is er zo heftig aan mij, dat dit gebeurde? Zo kan de zonde 'verschijnen' in de preek en daar zijn we op uit. Niet dat zonde op zich zo interessant is, maar het moet verteld worden om de God te eren die als mens geboren wordt om ons ervan te bevrijden.

Wat voor taal kun je hanteren? Wij weten vandaag, dat je vooral relationeel moet spreken. Woorden als overtreding en ongehoorzaamheid scoren niet, scheiding en kwetsing wel. Maar waarom ook niet een taal die robuust en fysiek is? God tiert via de profeten op Zijn volk, hun vrome gedrag stinkt, een onverdraaglijke geur is het voor God en mensen. Fysieke, lichamelijke taal: de pijn, de tranen, alles wat je aanricht. Zo de zonde tonen is geen doel in zich – het heeft als pendant een fysiek spreken over verlossing: omhelsd, gekust, opgeraapt en gewassen worden. Zoals de mystici spreken, iets daarvan. Niet overdrijven maar een vleug, een geur daarvan in afstandelijke tijden.

In het dagblad Trouw stond onlangs deze tekst van de Middelburgse predikant Willem Teellinck, hij was een vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie in ons land.

'Och Heer Jezus, Heer Jezus, druk uw warme, uw bloed zwetende lichaam tegen mijn verkilde en zwakke lichaam, dat al mijn ledematen vurig mogen worden voor de dienst aan u. Sla uw ogen, uw wenende ogen, op naar mijn lichtzinnige ogen, opdat ze zedig worden, dat ze ook uw bitter lijden en mijn snode zonden leren bewenen. Druk, druk toch, Heer Jezus, uw bedroefde mond op mijn zondige mond, dat die niet langer nog ijdelheid spreekt – die u nog bedroefder zou maken – maar alle stichtelijke woorden voortbrengt die zowel God als de mensen kunnen verblijden... En druk toch, ja, druk, Heer Jezus, uw doorstoken, uw bloedende hart tegen mijn doods, mijn hard en ongevoelig hart, dat het ook doorwond mag worden, dat het ook de zonde mag voelen steken opdat het, als het aldus gebroken is, de zonde daaruit stoot' (Soliloquium, Nabeschouwing).

In de tekst van Matteüs gaat het over de zonden 'van zijn volk'. We zijn getuige geweest van collectieve schuldbekentenissen over slavernij en antisemitisme en de vragen die dat oproept. Maar is er niet meer reden om aan de gemeente van Christus te denken? Waar blijven onze zonden als we ze weinig aan elkaar belijden? Of elkaar er niet op aanspreken? Wat is de actieve houding waartoe de verlossing van zonden ons uitnodigt? *Widerstehe doch der Sünde!* (BWV 54)

[2] Homiletische exegese

In deze schets kies ik ervoor Matteüs als tekst te nemen, vooral vers 21 en Jesaja 63 als achtergrond en tegelijk als mogelijkheid voor actualisering.

Matteüs spreekt over de afkomst (genesis) van Jezus Christus, zoals ook in vers 1. Daar is het zijn stamboom die Hem identificeert als zoon van Abraham (Israëliet) en zoon van David (Messiaans). Hier treedt de figuur van Jozef naar voren. Door Jozef – hij wordt aangesproken als zoon van David – is ook Jezus bij zijn geboorte zoon van David.

Het is niet de enige bijdrage die Jozef heeft in de origine van Jezus. Zijn rol is een onmisbare: hij zal het kind de naam geven, het voorrecht van een vader in Israël. Naamgeving en geboorte zijn de beslissende gebeurtenissen in deze pericoop. Jozef is erbij betrokken als een gehoorzame. Hij zal Maria trouwen en hij zal geen gemeenschap met haar hebben, zodat Maria als maagd haar Kind ter wereld brengt. Door zijn gewilligheid wordt de profetie vervuld. De naam die hij geeft is geen eigen keuze, maar opnieuw een daad van gehoorzaamheid.

We krijgen een mens te zien die rechtvaardig is, loyaal aan het verbond en aan de richtlijnen van de HEER. Die loyaliteit komt naar buiten op een moment dat zich 'zonde' voordoet, een afwijken van de rechte weg. Maria, al zijn vrouw (vers 20) maar nog niet samenwonend, is zwanger. Wat is nu een rechtvaardige daad? Jozef wil zich aan het gebod houden, hij kan haar overspel niet verdragen, ze is als een vreemde voor hem en hij zal van haar moeten scheiden. Tegelijk geeft hij de loyaliteit aan haar niet op. Liefde is de vervulling van de wet en daarom wil hij haar de openlijke schande als overspelige besparen. Hij wil van haar scheiden in een private rechtzaak (lathrai), met twee getuigen.

Zo werkt rechtvaardigheid in een werkelijkheid waarin ook zonde is. Jozef wil het best mogelijke te doen maar terwijl hij delibereert (enthumèthentos) wordt hij onderbroken. De uitvoering van zijn plan zou onbedoeld een misser geweest zijn, een zonde in onwetendheid (Psalm 19). De genadige interventie is de komst van dit Kind, dat zijn volk bevrijdt van zonden. Nu wordt Jozef geroepen om onbevreesd te doen wat in deze situatie van hem gevraagd wordt. In de weg van gehoorzame overgave wordt de weg van Jezus' geboorte bereid, zowel bij hem als bij haar (Lk.1).

De zonde wordt weggehouden, tegengehouden, door het woord van de engel en het antwoord van gehoorzaam geloof. Het laat al zien wat bevrijding van zonden teweeg brengt. Je bent werkelijk van je zonde bevrijd als je bereid bent in het heden van de genade het goede en God welgevallige te doen.

De naam Jezus (de HEER is redding) wordt uitgelegd als; Hij zal zijn volk bevrijden van hun zonden. Met nadruk: Hij is het (autos) die dit zal doen. *Soizoo apo* roept het beeld op van bevrijding uit de macht van een vijandig leger (Breukelman). De verwachting dat de Messias zijn volk (laos, Israël) zou bevrijden van zonden was ongebruikelijk het toenmalige jodendom. Hij zou zijn volk bevrijden door de zondaren te richten en te doden.

Maar Matteüs tekent Jezus als degene die zonden vergeeft (9:6,8; 26:28). De tweede tekst gaat over Jezus die de beker aanreikt met de woorden: dit is mijn bloed, dat voor velen vergoten wordt tot vergeving van hun zonden. Hier zien we Zijn volk in beeld, als de gemeente rond brood en wijn. Zijn volk, dat is het volk waar Hij toe behoort (Israël) maar het zijn vooral degenen die Hem toebehoren en dat reikt tot aan alle volken (28:19)

De tweede naam, die voortkomt uit de vervulling van de profetie, is Immanuel. Het is de belofte van Gods blijvende aanwezigheid bij de gemeente, door Jezus. Ik ben met jullie (meth'humoon) is het slotakkoord van dit evangelie (28:20). Jezus, de Bevrijder van onze zonden, is ons midden al zijn wij maar met twee of drie.

De *genesis* van Jezus Christus wordt verteld als een maagdelijke geboorte. Het gaat om een nieuwe scheppingsinzet, daarvan getuigt de rol van de Heilige Geest. Jezus is tot leven gewekt door de kracht van de Geest. Dat is ook een lichamelijk gebeuren, als een geheimenis en een volstrekt wonder. De Geest participeert beslissend in de komst van Hem die ons komt bevrijden van zonden. Daarom betekent de verlossing van onze zonden zowel de vergeving door zijn bloed alsook de vernieuwing door zijn Geest.

De lezing uit Jesaja kan gezien worden als achtergrond bij Matteüs. Als een roep uit de diepte, zoals Psalm 130. Daar is het eerst de enkeling en ten slotte heel het volk (vers 8). In de Jesaja pericoop gebeurt hetzelfde, enkeling en dan volk, maar het loopt niet af met het uitzicht zoals in de Psalm. Het eindigt in een klacht en een noodkreet, och dat U...

De pericoop zet in met de herinnering aan de loyaliteit van de HEER, die denkt aan zijn verbond en opkomt voor zijn luisterrijke naam. Daarom kreeg Israël kreeg na zijn afdwalingen en opstand Zijn barmhartigheid en goedheid te ervaren. Onbegrijpelijk nabij was God: Hij vertrouwde hem (zij zijn toch mijn kinderen) en in al hun benauwdheid was Hijzelf benauwd. Tegen deze onbegrijpelijke nabijheid zondigden zij, in twee woorden gezegd: opstandig gedrag en het bedroeven van zijn Heilige Geest (10). Dat is zo erg, dat God kan veranderen in je vijand.

Daarna wordt het verhaal verticaal (15) en dat is geen goed teken. De herinnering werkt niet meer, God is nu alleen nog hoog en ver. Er klinkt een (aan)klacht naar omhoog, die eindigt met het ontzettende besef: wij zijn als mensen over wie U nooit hebt geheerst, over wie Uw naam nooit is uitgeroepen. Er is niets geweest tussen ons. Zoals mensen vandaag tegen elkaar kunnen zeggen: we zijn exen van elkaar, we hadden geen klik. Maar in dit scheidingsmoment klinkt vreemd genoeg de belijdenis: U bent toch onze Vader. Niet Abraham, niet Israël (Jacob), die kennen ons niet. Daar kunnen we nu niet op terugvallen. Het moet van boven komen. En wij kennen U als de Vergevende, de Genadige maar nu niet. God heeft zich in de hemel teruggetrokken, verborgen. De radicale ontkenning, de aanklacht, ze klinken als een haast waanzinnige roep naar boven.

Het dieptepunt: waarom laat U ons onze verkeerde gang gaan, waarom hebt Gij ons hart verhard, zodat wij U niet vreesden? Hier komt de mogelijkheid naar voren, dat God zal doen wat Hij met de Farao deed, de ultieme vijand. Hier wordt zonde uitgesproken zoals het is. Wij vreesden U niet meer, het ontzag voor U verdween. We hebben onszelf doorgezet, tegen onze Vader in. O, wat hebben we volgehouden, wat zijn we onmogelijk geworden. We zien het in maar U haalt ons er niet uit. Waarom hebt U ons niet bewaard? Als God niet meer ervaren wordt in zijn loyaliteit en nog wel erkend in zijn almacht, dan verwijten we Hem ons ongeloof. En toch Onze Vader blijven zeggen.

Is dit gebed zonde? Het is willen uitbreken uit de zonde. Machteloos. Ik moest bij dit gedeelte denken aan de bekende quote uit de film *Zwartboek*: *Houdt het dan nooit op?* Een zielig vertoon, als je het de hoofdrolspeelster hoort zeggen. Hier is het niet anders: Laat U dit doorgaan, laat U ons doorgaan? In dit machteloze falen komt Jezus aan en Hij gaat zijn volk redden, door deze jammerlijke vraag voor hen bij God te brengen en dan het zwijgen te verduren en de dood te aanvaarden. Voor Jezus was er geen andere weg dan voor Jozef, die van nederige gehoorzaamheid.

[3] Aanwijzingen voor de preek

Hoe kunnen we de hoorders inwijden in wat bevrijding van zonden betekent? Dat kan de doelstelling van de preek zijn.

Het gaat om de zonden van de mensen die voor ons zitten. Zij bidden het Onze Vader en volgen Jezus Christus en zondigen dagelijks. Wat zijn hun zonden? In Jesaja 63 is er het terugkerende patroon van afdwalen en vergeving. Het klassieke verhaal. Maar nu is er een impasse. Wat kenmerkend is voor God is niet te ervaren. Hij is ver en hoog in de hemel. Afstand, verbijstering, verwijt.

Is dat een gedeelde ervaring in de gemeente van nu? Afstand ervaren, ja tot elkaar en misschien daardoor ook tot God, minder beleving. 'Ik beleef veel minder aan de dienst'. Maar je kunt ook los van de pandemie geconfronteerd worden je eigen moeheid om te geloven ('ik ben mijn zonden moe en mijn berouw'), ook een impasse.

Probeer de impasse voor je te zien. Iemand die merkt dat het niet meer werkt, die zichzelf ziet verharderen. Dat is misschien een enkeling maar die heeft dan een signaalfunctie. Iemand die het onderste van zichzelf durft te zeggen: het is alsof er niets gebeurd is en alles is kwijt. Ik bid nog en ik hoor mezelf en tegelijk denk ik dat het niet helpt. Vroeger wel maar nu niet. Ik wen eraan, ik geniet nog van de kinderen in de kerk maar innerlijk word ik onbewogen, minder ontvankelijk.

Die eenling toont misschien wat meer christenen vandaag ervaren. Probeer je solidariteit te tonen. Vooral de waarom-vraag van vs 17 verdient een plek: God die als de Almachtige volop bezig is maar als de Genadige zich verre houdt van mij, nu. Dat is spannend en het kan een valkuil zijn: opgaan in zelfbeklag, je hart toesluiten.

Aan zo iemand de naam Jezus uitleggen. Hij bevrijdt van zonden, die geen fouten zijn maar een impasse waar je jezelf niet uit gelooft. Hij komt daarom zelf (autos), in een lichaam dat het onze is. Jezus is echt iets nieuws, iets onmogelijks (maagdelijke geboorte) voor mensen die met geen mogelijkheid nog bij God uitkomen. Dit is God. Immanuel.

Het lichaam van Jezus is belangrijk. Hij brengt je op een lichamelijke manier bij de Vader. Zijn lichaam en bloed in het sacrament, zijn lichaam de gemeente. De moeder die je met haar borsten voedt. Ongebruikelijke taal, wel die van Calvijn o.a.

Lijfelijke taal, daar kun je voor kiezen en naar zoeken. Maar het is geen doel in zichzelf. Het hoort bij de inwijding in de bevrijding van zonden. We zijn geroepen iets los te maken, het verlangen naar een eerlijk leven, naar een biecht die niet alleen oplucht maar die ons meer aan Christus verbindt. Zijn ogen op de mijne, zijn hart tegen het mijne aan. Waarom zou je zulke woorden niet gebruiken om te laten voelen dat je ook met je lichaam Jezus Christus toebehoort?

Jezus is de Bevrijder van zonden door zijn lichaam en bloed maar ook door de Geest die Hem geboren deed worden. Bevrijd zijn van zonden is vergeving hebben maar ook vrij zijn om nu, in dit heden, het goede te doen. Een Jozef te zijn, die in een complexe realiteit doet wat zijn roeping is. Niet gemakkelijk, voor hem betekent het dat hij moet vertrekken, reizen, vluchten en een tijd in onthouding leven. Wat is gehoorzaamheid voor die ene hoorder? Misschien wel dat hij/zij het uthoudt met zichzelf voor het aangezicht van God. Wij blijven adventsmensen.

[5] Liturgische suggesties

- Psalmen: 95 'heden zo gij Zijn stem hoort', 130, 77
- Liedboek 2013: 155 – zijt Gij mijn God, ben ik uw mens nog, Here? (gaat over Jona maar veel coupletten passen goed bij deze lezingen)
- 437 – Kom tot ons, scheur de heemlen, Heer
- 434- Er komt een schip, geladen... – 5e couplet En wie in groot verblijden dit kindje kussen wil, moet vooraf met Hem lijden
- 445 – De nacht is haast ten einde – 3e couplet Hoevele zware nachten van bitterheid en pijn en smartelijk erwachten ons deel nog zullen zijn

Literatuur

A. Van de Beek, *Doet God dwalen? – bijbelstudie over Jesaja 63:17*, Kontekstueel jrg. 15.1 (september 2000), 4-6. <https://kontekstueel.nl/component/content/article?id=733>